

Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Limburg

Refereerbijeenkomst 28 september 2023

Bouwen aan een gezonde leefomgeving, hoe dan?

Hoe bouw je aan een leefomgeving die bijdraagt aan de gezondheid van mensen door gezond gedrag te bevorderen en hen te beschermen tegen risico's? Over die vraag ging het tijdens de bijeenkomst op 28 september van de Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Limburg, het Programmabureau Trendbreuk Zuid-Limburg en de Kenniswerkplaats Jeugd Zuid-Limburg. Vijf sprekers vertelden hoe beleidsmakers, wetenschappers en ook bewoners hieraan werken. Makkelijk gaat dat niet; het ruimtelijke en sociale domein zijn moeilijk te verbinden en spreken elkaars taal niet. Toch zijn er voorbeelden waarin het wel (beter) lukt. Hoe komt dat?

RuimteGIDS

Rianne Reijs, programmaleider van de Kenniswerkplaats Jeugd Zuid-Limburg, heette de aanwezigen welkom. Zij gaf als eerste het woord aan Sandra Akkermans, milieugezondheidkundige bij de GGD Zuid-Limburg, en Dorus Gevers, onderzoeker gezondheidsbevordering aan de Universiteit Maastricht. Sandra gaf een toelichting op het onderzoeksproject RuimteGIDS (Ruimte maken voor Gezondheid In De Stad). Dit project (zie ook www.ruimtegids.eu) startte in 2018. Na praktijkonderzoek op vier plekken (de Blauwe en Groene Loper in Maastricht, Park-West en Kerkrade-Noord in Kerkrade) heeft het dit jaar als eindproduct de Check&GROW opgeleverd: een checklist met de zaken waarop je moet letten als je werkt aan een gezonde leefomgeving.

In het onderzoek zijn lessen geleerd over hoe om te gaan met bewonersinitiatieven voor een gezonde leefomgeving, vertelde Dorus. Zo maar ruimte scheppen voor spontane initiatieven werkt alvast niet, zoals bleek bij het pleintje op de kop van de Frankenstraat aan de Groene Loper in Maastricht. 'Het

was voor bewoners niet duidelijk dat dit bedoeld was als evenementenplein', aldus Dorus. 'Zij zagen het vooral als verkeersplein.' Spontaniteit kun je niet uitlokken, wilde hij maar zeggen. 'De meest succesvolle initiatieven komen toch uit bewoners zelf.' Zoals het tevens onderzochte initiatief van studenten om op een groot plantsoen bij de Blauwe Loper kippenrennen te plaatsen. Dit activeerde bewoners om, soms samen, de kippen te adopteren en verzorgen.

Aan de Groene Loper is ook veel te leren over het stimuleren van ontmoeting. Café Mama bij het Vrijheidspark is hier een brandpunt van ontmoeting. Daar zit veel organisatiekracht, gastvrijheid en visie van de uitbater achter. Samen met de Stichting Vrijheidspark worden bovendien veel activiteiten

georganiseerd. De oudere generatie wordt hierdoor echter minder aangesproken, vertelde Dorus. 'Dit laat zien dat het niet eenvoudig is ontmoeting tussen verschillende groepen te organiseren. Het gebruik van plekken verloopt ook vaak anders dan verwacht. Koester daarom in elk geval de plekken waar nu al ontmoeting plaatsvindt, zoals schoolpleinen en winkelstraten.'

Een derde les uit het onderzoek is dat het lastig is om gezondheid mee te nemen in concrete ruimtelijke projecten. Bij het begin van een project is daar vaak veel draagvlak en enthousiasme voor. Naarmate plannen vorderen, zwakt dit af omdat andere – hardere en beter toetsbare – criteria de overhand krijgen. 'Daarom willen we gezondheid robuuster maken, om beter te borgen dat gezondheid een goede plek krijgt in planningsprocessen', besloten Sandra en Dorus. 'Zo bekijken we of je er getallen aan kunt hangen, bijvoorbeeld zoveel vierkante meters groen betekent zoveel euro's gezondheidswinst. Het is daarbij wel lastig dat de gezondheidseffecten van ruimtelijke ingrepen moeilijk en bovendien pas na een aantal jaren goed zijn te meten.'

Blauwe Loper

Anouk Crapts, projectmanager herstructurering bij de gemeente Maastricht, nam de aanwezigen mee in de vernieuwing van de buurt Blauwdorp. Daarbij worden ook een buurtpark en een fiets- en wandelverbinding (de 'Blauwe Loper') met de binnenstad aangelegd. De collega's van RuimteGIDS monitoren de ontwikkelingen. Anouk liet met foto's zien hoe Blauwdorp er voor de vernieuwing uitzag: stenig met een hoge dichtheid, niet bepaald een omgeving die de gezondheid bevordert. Achter de voordeur doen zich bij veel bewoners al generaties lang problemen voor als armoede en een slechte gezondheid. Tegelijkertijd kleurt de hele buurt Oranje tijdens voetbalkampioenschappen. Er is dus veel saamhorigheid.

De vernieuwing moet meer ruimte en groen in de wijk brengen, en tegelijkertijd het gemeenschapsgevoel handhaven. De Blauwe Loper moet dit bevorderen, als veilige verbinding en ontmoetingsplek in het groen. Door de voormalige kleine eengezinswoningen te vervangen door gestapelde bouw, is er ruimte vrijgespeeld voor een nieuw buurtpark, als groen hart van de wijk. Dit park is, vertelde Anouk, in vier ontwerpsessies samen met bewoners ontworpen, niet alleen met de gebruikelijke 'buurtburgemeesters', maar ook met onder meer willekeurig aangesproken bezoekers van informatiebijeenkomsten. Zo ontstond een ontwerp met natuurlijke speelplekken, ontmoetingsplekken en natuur. 'Dat is wat bewoners willen. Ze gaven ook nadrukkelijk aan niet zelf te willen schoffelen, dus het onderhoud gebeurt volledig door de gemeente', aldus Anouk.

Het goed laten landen van gezondheid in een proces als in Blauwdorp is een groeiproces, besloot Anouk. 'Je moet dit meteen in het begin van de planvorming als waarde vastklikken en uitwerken.'

Omgevingsvisie Weert

Roy Thijssen, strategisch adviseur ruimte van de gemeente Weert, vertelde over het proces om gezondheid een plek te geven in de nieuwe Omgevingsvisie van de stad. Op het stadskantoor zit er letterlijk een muur tussen het ruimtelijk en sociaal domein. Of beter gezegd een betonnen dek: ruimtelijk zit op de tweede, sociaal op de derde verdieping. Hoe breng je dan veiligheid en

gezondheid in het ruimtelijk domein en meer specifiek de Omgevingsvisie? De gemeente bracht de twee afdelingen samen in een gezamenlijke sessie. Daaruit kwam als uitgangspunt naar voren dat de mens centraal moet staan in de visie, niet de economie, stenen of natuur. Alleen dit al leidde tot

bewustwording over de raakvlakken van gezondheid met het ruimtelijk domein, aldus Roy. Bij de vertaling van de diverse opgaven in de Omgevingsvisie, waarvoor ook inwoners werden bevroegd, werkte Weert met het landelijk ontwikkelde instrument Rad van de Leefomgeving. Daarin zijn ook veiligheid en gezondheid opgenomen. Zo kon de gemeente voor elk onderwerp inventariseren hoe het er in Weert voorstaat en wat de gemeente kan doen om de situatie te verbeteren. Eén van de opgaven is bijvoorbeeld: hoe gaat de gemeente de toegang

tot een gezonde levensstijl verbeteren?

Uiteindelijk zijn er in de Omgevingsvisie vijf grote thema's benoemd, waaronder 'Positief gezond Weert'. Daarmee lijkt de verbinding tussen gezondheid en ruimtelijke ontwikkelingen goed gelegd. Maar, verzuchtte Roy, het is moeilijk om de politiek hierin mee te krijgen: 'Als we een weg willen afsluiten om het fietsen te bevorderen, wordt dat meteen door sommige partijen weggezet als auto pesten. Het koppelen van ruimtelijk en sociaal is daarom een kwestie van lange adem en veel met elkaar blijven praten.' Roy pleitte ook voor experimenten met tijdelijke ruimtelijke initiatieven die de gezondheid kunnen bevorderen. 'De politiek vindt het lastig te kiezen. Met iets tijdelijks heeft ze minder moeite. Blijkt het vervolgens goed te werken, dan is men er aan gewend en kan het alsnog permanent worden. Verder zijn we bezig met het kwantificeren van de waarde van groen en gezondheid.' De zaal onderschreef het belang hiervan, 'zodat groen het nieuwe goud kan worden.'

Groene buurtinitiatieven

Laatste spreker was Mellany van Bommel, junior-onderzoeker aan de Wageningen University. Zij heeft in twee projecten onderzoek gedaan naar de invloed van groene buurtinitiatieven op het welzijn van mensen. Het eerste is PARTIGAN (Participatie in het Groen in Arnhem en Nijmegen), het tweede is Living Lab Lindenholt, over de Tuinbrigade in de Nijmeegse wijk Lindenholt. Het gaat hierbij steeds om initiatieven vanuit bewoners zelf. Binnen PARTIGAN waren initiatieven betrokken, waaronder moestuinen, voedselbossen en bredere sociale en educatieve plekken. Alle initiatieven voegen iets toe aan de wijk, onder meer omdat mensen elkaar kunnen ontmoeten. De invloed op het welzijn van de deelnemers is erg positief, vertelde Mellany. '91% van de ondervraagden gaf aan dat deelname hen een gelukkig gevoel geeft. De plekken verbinden mensen, geven rust door de prikkelarme omgeving en zorgen voor ontspanning. Het sociale contact doet mensen goed en zorgt vaak voor het gevoel ergens bij te horen. De initiatieven bieden ook een leeromgeving voor praktische, sociale en persoonlijke vaardigheden en dragen zo bij aan de eigenwaarde en het zelfvertrouwen. Al met al bevorderen de initiatieven het mentaal, sociaal en fysiek welzijn. Waarmee ze ook fysiek en sociaal naadloos verbinden.'

In het tweede project doen ze onderzoek naar de Tuinbrigade, een groep bewoners die door de wijk Lindenholt trekt om verwaarloosde tuinen op te knappen. Dit is ook bedoeld om in contact te komen met de gebruikers van de tuin; verwaarlozing daarvan is vaak een teken dat er meer aan de hand is. Daarom werkt de Tuinbrigade samen met woningcorporaties, het welzijnswerk en de gemeente. Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in hoe deze samenwerking werkt, wat goed werkt, wat beter kan, maar ook waar de kansen en opbrengsten liggen. Want ook de Tuinbrigade heeft positieve effecten: de leefbaarheid van de wijk verbetert door de vergroening. Het brengt mensen ook letterlijk in beweging. 'Dit laat zien dat groen vaak meer is dan alleen groen; het kan veel in beweging brengen', aldus Mellany.

Lastig is volgens haar wel dat de gemeenten niet goed weten hoe ze ermee om moeten gaan. 'Alleen al de vraag of het nu sociaal is of groen, vinden ze moeilijk. En als initiatieven op subsidie draaien, houdt dat op een bepaald moment op. Hoe borg je dus de continuïteit van de initiatieven?' Misschien moet de zorgverzekeraar meebetalen, opperde een aanwezige. Mensen gaan immers minder vaak naar de huisarts, omdat ze problemen eerder met elkaar bespreken.

Afsluitend concludeerde Rianne dat voor het voortbestaan van dit soort initiatieven commitment nodig is van twee kanten. Van bewoners, omdat initiatieven van onderop nu eenmaal het meest beklijven. En van gemeenten of andere instituties, om te faciliteren of ondersteunen in tijden dat de initiatieven tijdelijk minder goed lopen. Daarna nodigde ze alle aanwezigen uit om onder het genot van een drankje nog even na te praten.

Tekst: John Custers

Eindredactie: Team AWPG Limburg